

**عنوان : بررسی شاخصه های بارز خانواده متعالی در قرآن و
روایات**

استاد راهنما: مستانه رجبی

نویسندگان: آرزو بابایی، سودابه دانایی، زهرا نعمتی

**حوزه علمیه امام جعفر صادق علیه السلام شهرستان بوئین زهرا
استان قزوین**

چکیده

خانواده اولین خشت بنای جامعه است از این رو تحکیم بنیان خانواده عامل مهمی در ایجاد یک جامعه سالم است، خانواده در عصر امروز با مشکلات و چالشهای فراوانی روبه رو است. چالشهایی که می توانند ارکان خانواده را دچار تزلزل کنند و سلامت روانی افراد را به خطر اندازند و در پی آن کارکرد بهینه افراد در جامعه را نیز کاهش دهند. اگر هر یک از اعضای خانواده با شاخصهای خانواده تعالی مورد نظر قرآن آشنا شوند و آنها را در زندگی به کار گیرند تضمینی برای تعالی و پایداری خانواده به وجود می آید. این پژوهش، با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره گیری از آیات قرآن کریم به بررسی شاخص های درونی خانواده متعالی پرداخته است. یافته ها و نتیجه گیری: یافته ها حاکی از آن است که ۱- خوش رویی و خوش اخلاقی اعضای خانواده با یکدیگر سبب آرامش و گرمی کانون خانواده میشود و تحکم پایه های این کانون مقدس را در پی خواهد داشت. ۲- صداقت از جمله مواردی است که در فضای خانواده متعالی سبب جلب اعتماد اعضا نسبت به همدیگر می شود و از کینه و کدورت پیشگیری میکند؛ ۳- احترام متقابل در محیط خانواده از اصول مهم برای تحکیم خانواده است.

واژه های کلیدی: قرآن، خانواده متعالی، شاخص، سبک زندگی

مقدمه

خانواده رکن اساسی جامعه انسانی است و شرط پویایی و استواری آن، وجود روابط صحیح و پایدار در میان افراد خانواده است. اما متأسفانه امروزه با توجه به بالا رفتن روزافزون آمار طلاق و گسسته شدن پیوند خانواده ها و رها شدن کودکان این خانواده ها در اجتماع و در پی آن تاثیر بسیار مخربی که این امر در جامعه دارد، پرداختن به خانواده های سالم و متعالی از دیدگاه اسلام و به دست آوردن راهکارهایی برای تحکیم بنیان های خانواده ضرورت پیدا کرده است. اسلام در رابطه با خانواده وظایف هریک از زن و مردن و فرزندان را متناسب با فطرت وجودی و شرایط جسمی و روحی آن ها مشخص کرده و نقش هر کدام را بیان کرده است که اگر هر یک از اعضای خانواده با مسائل و توصیه های اخلاقی و انجام وظایف و تکالیف موردنظر اسلام آشنا باشند و آن ها را در زندگی به کار گیرند می تواند تضمینی برای استحکام و پایداری خانواده در سطح جامعه باشد. خانواده ها را از حیث کیفیت روابط درونی و میزان استحکام آنها می توان به چهار تیپ تقسیم نمود که هر یک ویژگی ها کارکردها و تاثیرات خاص خود را داراست. این تیپ ها عبارتند از: خانواده متلاشی، خانواده متزلزل، خانواده متعادل، خانواده متعالی.

خانواده متعالی به عنوان تیپی متکامل، بالنده و خود شکوفا نیز شناخته می شود این الگو عالیترین الگوی زندگی در میان سایر الگوها به شمار می رود.

در خانواده متعالی نه تنها مشکلات مورد بررسی قرار میگیرد و تلاش برای حل آنها می شود بلکه ظرفیتهای افراد تا مرز خود شکوفایی مورد استفاده قرار میگیرد.

افراد از هویتی پر معنا، روشن و منسجم بر خوردار هستند. تعقیب هدف هیچگاه پایان نمیپذیرد اگر هدفی را باید کنار گذاشت باید بی درنگ انگیزه نوینی آفرید.

در خانواده متعالی، تفسیر و تعبیر وقایع و رویدادهای زندگی خوش بینانه است هر شکست، یک تجربه و فرصتی برای ارزیابی موقعیت در نیل به پیروزی تلقی می شود.

آگاهی از ویژگی های خانواده متعالی و پیاده کردن آن، در زندگی فرصت بسیار مغتنمی است که در سایه آن افراد بشر به رشد و پویایی و کمال حقیقی دست یابند داشتن کانون گرم خانوادگی در روابط مستحکم و صمیمی میان افراد آن، آرامش و سلامت روانی نسل های آینده را رقم می زند. زندگی مشترک بدون وجود ارزش ها و اهداف متعالی، قابل استمار نیست. براین اساس همسران جوان بایستی اساس تشکیل خانواده را در رسیدن به چنین اهداف و شاخصه های قرار دهند.

در مورد این موضوع مقالات و کتاب های بسیاری نوشته شده، از جمله:

کتاب مقدمه ای بر خانواده سالم و متعالی: از دیدگاه اسلام و روانشناسی نوشته آرزو شیخاوندی و مهتری حیدری، آموزش خانواده: هفت مفهوم بنیادی نوشته لیدا کاکیا، زهرا بابایی، ابوالفضل بختیاری، عوامل تحکیم بنیان خانواده نوشته محمدتقی ناطقی، کانون آرامش: ویژگی های خانواده اسلامی نوشته محمد شبیدینی، محمدابراهیم ساورسغلی، صمد عالی نژاد، علی کارشناس، سیدرضا فقیهی، محمود پاکیزه، سیمای زندگی در خانواده موفق: با نگاهی به زندگی امام خمینی به روایت اطرافیان نوشته غلامرضا سقا، نهاد خانواده در اسلام نوشته ثریا مطهرنیا، اسرار خانواده پایدار نوشته علی توکلی زاده و زینب کریمیان.

با توجه به گستردگی این مبحث، در مقاله حاضر صرفاً به تبیین برخی از شاخصه های درونی خانواده متعالی با الگوگیری از سبک زندگی در قرآن کریم خواهیم پرداخت.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- تعریف خانواده

«خانواده» در لغت به معنای خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند و فامیل به کار رفته است. (دهخدا، ۱۳۷۷: ۹۴۳۸) معادل این واژه در زبان عربی "اسره" است که ابن منظور در این مورد بیان می کند که خانواده به معنای مکان و محل محفوظ و امن است همچون حصار یا سپری که افراد به واسطه آن خود را از خطرات حفظ میکنند (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۹) به عبارتی دیگر وجه تسمیه خانواده به اسره همین است که اعضای آن در این حصار احساس آرامش و امنیت دارند.

۱-۲- تعریف شاخص:

در لغت به معنای مردی که در میان مردم برگزیده و ممتاز باشد یا علامتی که در زمین برای مشخص نمودن وقت ظهر نصب میکنند و ... (عمید ۱۳۸۷: ۱۲۷۳) آمده است و در اصطلاح نیز به معنای ویژگی و صفت است.

در این تحقیق لفظ شاخص به معنای پایه (معین، ۱۳۷۸، ۱۶۳۰) و ویژگی که می توان برای خانواده متعالی استفاده نمود بیان شده است.

۳-۱- تعریف متعالی:

کلمه «متعالی» در زبان فارسی به معنای «عالی» یا «بلندمرتبه» است و در زمینه‌های مختلفی مانند ادبیات، فلسفه، هنر و ... به کار می‌رود.

دقت کنید که «متعالی» بیشتر برای توصیف کیفیت‌های بالاتر و ارزشمند به کار می‌رود. مثلاً: «فلسفه متعالی»، «آثار متعالی» یا «خانواده متعالی» (فرهنگ فارسی عمید، ۱۳۸۱، ۷۳)

۲- شاخص‌های درونی خانواده متعالی

انسان موجودی اجتماعی است. او همان گونه که برای تحقق بخشیدن به فرایند رشد و تکامل خویش به ارتباط با دیگران نیازمند است به خانواده نیز نیاز دارد.

خانواده یک واحد اجتماعی است که هدف از آن در نگاه قرآن کریم تأمین سلامت روانی برای اعضای آن، علی‌الخصوص زن و شوهر و فرزندان است.

روابط افراد در خانواده را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱/ تعاملات و روابطی که میان اعضای خانواده و محیط اجتماع برقرار می‌شود (روابط بیرونی خانواده)

۲/ و نیز روابطی که در محیط خانواده و میان خود اعضای خانواده برقرار است (روابط درونی خانواده)

برای تقویت روابط درونی خانواده باید شاخصه‌هایی همچون حسن خلق، احترام، تواضع، صداقت و ... را مورد توجه و واکاوی قرار دهیم. (پورمحمدی، ۱۳۹۸، ۱۲۶)

۲-۱- محبت (تبادل عاطفی)

محبت را می‌توان به دو معنا گرفت؛ دوست داشتن و دلدادگی. محبت برای انسان یک نیاز طبیعی است. همانگونه که انسان نیازمند آب و غذاست به محبت نیز نیاز دارد و جایگاه این محبت را بیشتر در چهارچوب خانواده جستجو میکند. بررسیهای متعدد اثبات کرده که محبت مهم‌ترین عامل سلامت روحی و روانی است و نبود آن سبب ایجاد ناهنجاری‌های بسیاری است. کمبود محبت مشکلاتی را به وجود می‌آورد که نه تنها برای انسان زبان‌بخش است بلکه زمینه را برای آشفتگی‌های اجتماعی نیز فراهم میکند (شکوهی، ۱۳۳۸: ۱۷۸)

از این روبه فرزندان خود وعده دروغ نمی دهند زیرا فرزندان راستی را از والدین خود می آموزند و درس صداقت و امانت را همچون یک شیوه و سبک زندگی به فرزندان می دهند، فرزندان هم خود را در مقابل پدر و مادر متعهد به راستگویی می دانند. در نتیجه افراد خانواده با پرهیز از دروغ گویی از حریم خانواده دفاع می کنند.

امام حسن عسکری (ع) می فرماید: « جعلت الخبائث كلها في بيت و جعل مفتاحها الكذب » (نراقی، ۱۳۸۳، ۲۳۳) « تمام پلیدی ها در اتاقی قرار داده شده و کلید آن دروغ است ».

رابطه دروغ و گناهان دیگر از این نظر است گناهکار مجبور می شود برای پوشاندن آثار گناه و خطاهای خود به دروغ روی آورد. به عبارت دیگر، دروغ انسان را در مقابل گناه آزاد و راست گویی محدود می کند، بنابراین، وقتی صداقت بر فضای خانواده متعالی حاکم شود، یکدلی و صمیمت بر روابط اعضای خانواده حاکم خواهد شد. اعضای آن دوستدار همدیگر می شوند پس دلسوزی ها و همدردی های آنان نسبت به یکدیگر صمیمانه واقع میشود و هیچ یک از افراد خانواده به خود اجازه نمی دهد با دیگری به روش منافقانه رفتار کند. اعتماد اعضا نسبت به همدیگر جلب خواهد شد و کینه ها و کدورت هایی که از بی اعتمادی و بی صداقتی منشا می گیرند رخت بر خواهد بست و خانواده و اجتماع در مسر شکوفایی و تعالی رشد قرار خواهد گرفت.

ه) احترام

احترام از ریشه حرم گرفته شده که به معنای بزرگداشت و حرمت نگه داشتن است (مهیار ۱۴۱۰ق: ۲۰، فراهیدی، ۱۴۱۰/۲۲۲) البته این واژه به معنای آنچه هتک و شکستن آن نادرست باشد نیز به کار رفته است. (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۲۰۲)

احترام در اصطلاح عرفی به معنای گرامیداشت و بزرگداشت و تعظیم شخص است که بی ارتباط با معنای لغوی آن نمی باشد؛

زیرا شخص، چیز، مکان یا زمان محترم، دارای حرمت و حریمی است که حفظ آن لازم و هتک آن نارواست. اگر در محیط خانواده ای احترام و حفظ حرمت از بین برود. افراد خانواده نشاط و شکوفایی خود را از دست داده و به تدریج بر این باور می رسند که دیگر نزد یکدیگر ارزش و شایستگی احترام را ندارند. افراد در چنین خانواده ای بدون توجه به فرد دیگر و مشکلات و مسائل

او به صورت کاملاً بی تفاوت به نیازهای خود پرداخته و در هنگام تراحم نیازها، برای دستیابی به نیاز خود کاملاً بیگانه و بی رحمانه نسبت به اعضای خانواده خود برخورد می کنند.

اما در خانواده متعالی افراد با رعایت احترام و کمال ادب با یکدیگر رفتار می کنند و زمان بیشتری را با یکدیگر صرف میکنند، با صبر و بردباری بیشتری با یکدیگر برخورد می کنند؛ پس با حفظ شأن و موقعیت یکدیگر محیطی مملو از شادی و نشاط در مسیر تعالی و رشد یکدیگر فراهم می سازند.

بر حسب تعالیم دینی برخی از موارد احترام متقابل در خانواده عبارتند از: خواندن اعضای خانواده به نام مناسب، سلام کردن هنگام ورود به منزل، استقبال از یکدیگر هنگام ورود به منزل، راهنمایی و مشورت گرفتن از یکدیگر، سپردن حل برخی مسائل به افراد خانه و مسئول نشان دادن آنان و

احترام متقابل در محیط خانوادگی از اصول مهم در استحکام روابط خانوادگی است. خداوند انسانها را مورد تکریم و احترام قرار داده است. « و لقد کرّمنا بنی آدمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِی الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّیِّبَاتِ » (اسراء، ۷۰)

اما بی تردید احترام متقابل زن و شوهر و پدر و مادر با فرزند و فرزندان با یکدیگر به دلیل نقشی که در سلامت و تعالی خانواده دارد بیشتر حائز اهمیت و تأکید است.

نتیجه گیری

پس از بررسی های به عمل آمده به برخی از شاخصهای درونی خانواده متعالی که نقش مؤثری در سبک زندگی دارند میتوان به موارد زیر اشاره کرد:

-خوش رویی و خوش اخلاقی اعضای خانواده با هم آرامش و گرمی کانون خانواده را به ارمغان می آورد و پایه های این کانون مقدس را محکم میسازد. استفاده از جملات زیبا و محبت آمیز اعضای خانواده در داخل و خارج از خانه باید همواره نو و مداوم باشد و نباید گذشت ایام روابط بین آنها را سرد و عادی کند. با رعایت این اصول افراد خانواده نه تنها به هم نزدیک و صمیمی میشوند بلکه حصار محبت و احترام مانع از آن میشود که کلمات و جملاتی نامناسب را در برخورد با یکدیگر به کار برند.

وقتی صداقت در فضای خانواده متعالی وجود داشته باشد یکدلی و صمیمیت بر روابط اعضای خانواده حاکم خواهد شد. اعضای آن دوستدار همدیگر می شوند. پس دلسوزی ها و همدردی های آنان نسبت به یکدیگر صمیمانه و واقعی میشود و هیچ یک از افراد خانواده به خود اجازه نمی دهد که با دیگری به روش منافقانه و رفتار کند. اعتماد اعضا نسبت به همدیگر جلب خواهد شد و کینه ها و کدورت هایی که از بی اعتمادی ها و بی صداقتی ها منشأ می گیرند رخت برخواهد بست و خانواده و اجتماع در مسیر شکوفایی و تعالی رشد قرار خواهد گرفت.

احترام در محیط خانوادگی از اصول مهم در استحکام روابط خانوادگی است. از جمله مصادیق احترام در خانواده را بر حسب تعالیم دینی میتوان چنین بیان کرد: صدا کردن اعضای خانواده به نام مناسب، سلام کردن هنگام ورود به منزل، استقبال از یکدیگر هنگام ورود به منزل، راهنمایی و مشورت گرفتن از یکدیگر، سپردن حل برخی مسائل به افراد خانه و مسئول نشان دادن آنان و

....

فهرست منابع

*قرآن کریم

- (۱) ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۲
- (۲) ابن بابویه، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال. قم: دار الشریف الرضی، (۱۴۰۶ق)
- (۳) ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار صادر، چاپ سوم، (۱۴۱۴ق)
- (۴) آلوسی، سید محمود، تفسیر روح المعانی، بیروت: دار الکتب العلمیه، (۱۴۱۵ق)
- (۵) بحرانی هاشم، حلیه‌الابرار فی احوال محمد و آله الأطهار. قم: مؤسسه معارف الاسلامیه، (۱۴۱۱ق)
- (۶) پاینده، ابوالقاسم نهجالفصاحه، تهران: دنیای دانش، (بی تا)
- (۷) تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و در الکلم، قم: دار الکتب الاسلامیه، (۱۴۱۰ق)
- (۸) حمد، الأمالی، قم: کنگره شیخ مفید مقید محمد بن محمد (۱۴۱۳ق)
- (۹) الحویزی، جمعه العروس، نور الثقلین، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان. (۱۴۱۵ق).
- (۱۰) داورپناه، ابوالفضل، انوار العرفا فی تفسیرالقرآن، تهران: صدر. (۱۳۷۵)
- (۱۱) دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران (۱۳۷۷)
- (۱۲) دیلمی دیلمی، حسن بن محمد (بی تا) ارشاد القلوب إلى الصواب ترجمه هدایت الله مستر حمی، تهران: مصطفوی
- (۱۳) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن به گوشش سید غلامرضا خسروی حسینی، تهران: مرتضوی، چاپ دوم.
- (۱۴) شرفی، محمدرضا، خانواده متعادل تهران انجمن اولیا و مربیان چاپ چهارم (۱۳۷۲)
- (۱۵) شریفی، احمد حسین، همیشه بهار، قم: معارف (۱۳۹۱)
- (۱۶) شکوهی یکتا، محسن، تعلیم تربیت اسلامی تهران دفتر تحقیقات و برنامه ریزی (۱۳۶۸)
- (۱۷) شیخ زاده، محمد جمعه، سیره عملی پیامبر و اهل بیت در خانواده، قم: جامعه المصطفی.
- طباطبایی (۱۳۸۸) سید محمد حسین المیزان فی تفسیرالقرآن، تهران: دار الکتب الاسلامیه الطبعة الثالثة. (۱۳۹۶)
- (۱۸) طوسی، محمد بن الحسن، الأمانی، قم: دار الثقافة. (۱۴۱۴ق)
- (۱۹) طبیب، سید عبدالحسین، الطبیب البیان، تهران: انتشارات اسلام (۱۳۷۸)
- (۲۰) عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید تهران: امیر کبیر، چاپ هشتم. (۱۳۸۷)
- (۲۱) فراهیدی، خلیل ابن احمد، العین، قم: هجرت. (۱۴۱۰ق)

- ۲۲) فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، قم: دار الهجرة. (۱۴۱۴ق)
- ۲۳) قاسمی، محمد جمال الدین، محاسن التأویل بیروت: دار الکتب العلمیه. (۱۴۱۸ق)
- ۲۴) قرائتی، محسن، تفسیر نور تهران مرکز فرهنگی درسهای قرآن (۱۳۸۳)
- ۲۵) قرطبی، محمد بن احمد. الجامع لاحکام القرآن. تهران: ناصر خسرو. (۱۳۶۴)
- ۲۶) کاشانی، ملا فتح الله، زیاده التفاسیر، قم: بنیاد معارف اسلامی (۱۴۲۳ق)
- ۲۷) کراچکی، ابوالفتح، کنزالفوائد. مصحح: عبد الله نعمه. قم: دار الذخائر. (۱۴۱۰ق)
- ۲۸) کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، قم: دار الحديث. (۱۴۲۹ق)
- ۲۹) لینیواسطی، علی بن محمد، عیون الحکم والمواعظ، تصحیح حسین حسینی بیرجندی (۱۳۷۹)
- ۳۰) مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: دار احیاء التراث عربی (۱۴۰۳ق).
- ۳۱) مجلسی، محمد باقر، مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول، تهران: دار الکتب الإسلامیه، چاپ دوم. (۱۴۰۴ق)
- ۳۲) مصباح یزدی محمد تقی، اخلاق در قرآن قم مؤسسه پژوهشی امام خمینی (۱۳۷۸)
- ۳۳) مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب (۱۳۹۰)
- ۳۴) مطهری، مرتضی، اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب تهران: صدرا، چاپ سی و سه (۱۳۹۱)
- ۳۵) معین، محمد، فرهنگ معین تهران: زرین، چاپ دوم. (۱۳۸۶)
- ۳۶) مهدوی کنی، محمد سعید، دین و سبک زندگی تهران دانشگاه امام صادق، چاپ سوم (۱۳۹۰)
- ۳۷) مهیار رضا، فرهنگ ابجدی عربی - فارسی تهران: انتشارات اسلامی (۱۴۱۰ق)
- ۳۸) میبدرشیدالدین، کشف الأسرار و عادة الابرار تهران: امیر کبیر (۱۳۷۱)
- ۳۹) نراقی، احمد، معراج السعادة، قم: زهیر. (۱۳۸۶)
- ۴۰) نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل تحقیق مؤسسه آل البيت، دار احیاء التراث، بیروت الطبعة الثانية. (۱۴۰۸ق)،
- ۴۱) نهج البلاغه شریف الرضی، محمد بن حسین، قم: هجرت. (۱۴۱۴)
- ۴۲) هاشمی رفسنجانی و همکاران، فرهنگ قرآن تهران بوستان کتاب چاپ دوم (۱۳۸۶)